

STRANA VLASTITA IMENA KAO PRAVOPISNI PROBLEM

Lada Badurina
Pedagoški fakultet Rijeka

U pisanju se stranih vlastitih imena može govoriti o dvama osnovnim načelima, prisutnima u svim našim pravopisima. Strana se imena, poštujući ortografsku tradiciju jezika iz kojih dolaze, mogu pisati izvorno, transliterirano (netranskribirano) ili se mogu pisati transkribirano, slijedeći izgovor tih imena u jeziku u koji se unose. U članku je prikazano u kojem su odnosu ta dva načela u pojedinim našim pravopisima.

Vlastita imena, posebice ona stranoga podrijetla, izmiču primarnim jezičnim zakonitostima, a zanimljiva su i za pravopis. Iako je problem pisanja stranih imena ¹ nešto kasnije uključen u pravopis (po prvi se put javlja u Boranićevu *Pravopisu hrvatskoga ili srpskoga jezika*), on je vrlo rano zamijećen, pa i rješavan u našoj pravopisnoj praksi.

O načinu je pisanja stranih vlastitih imena moralo biti raspravljano i prije nego što je o njemu progovoreno u Boranićevu *Pravopisu*. Može se tako pratiti kako su strana imena pisana u ranijim našim tekstovima (npr. od doba ilirizma), a kao nastavak te tradicije može se shvatiti Kurelčevo poimanje toga problema.²

Čini se, dakle, da je i prije pojave prvog hrvatskog pravopisa, prije devedesetih godina prošlog stoljeća, bilo poprilično ujednačeno tretiranje toga problema: strana su se vlastita imena pisala uglavnom onako kako su pisana u jezicima iz kojih su dolazila, i u tome nije bilo razmimoilaženja između predstavnika dviju vodećih, ali suprotstavljenih devetnaestostoljetnih filoloških škola, Zagrebačke i Riječke. Iako Broz u svome *Pravopisu* ne progovara eksplicitno o načinu pisanja stranih vlastitih imena, ne postoje podaci na temelju kojih bi se moglo zaključiti da on mijenja hrvatsku tradiciju, to prije što je nije mijenjao ni kasniji Boranićev *Pravopis* koji se umnogome oslanjao na Brozovu pravopisnu normu. Može se stoga, čini se prilično sigurno, pretpostaviti da u pisanju stranih vlastitih imena u tradiciji hrvatske pismenosti nije bilo puno kolebanja te da se ona oslanjala uglavnom na način na koji su takva imena bilježena u jezicima iz kojih su potjecala.

Treba sada razmotriti kako se strana imena mogu unositi u neki (orto)grafijski sustav te kako su tom problemu pristupali naši pravopisi, od Boranićeva do Anić-Silićeva.

- 1 O ostalim stranim riječima neće ovdje biti govora budući da one, prilagođavajući se jeziku primaocu ili mijenjajući ga, postaju činjenice toga jezičnog sustava. To su onda posuđenice različitih stupnjeva adaptiranosti jezičnom sustavu u koji ulaze. Usp. Filipović, R., 1971, str. 104-142 i Filipović, R., 1986, str. 36-195.
- 2 Fran Kurelac na dvama mjestima u svojoj *Fiuminensii* piše o problemu pisanja stranih vlastitih imena, ali i predlaže način njegovog rješavanja: "Pišimo dakle tuđja imena kako ih tuđin piše. Bolje nam je učiti kako se tuđja imena izgovaraju (a tako i Njémci čine) nego se domišljati, kakvo to ime biti može, koje smo mi našim s a m o S i l o v i n s k i m pravopisom onako iz dalekâ napisali."; "Po pravici trebalo bi svoje ime onomu pustiti, komu pripada (...)." Kurelac, F., 1862, str. 181-182 i 216.

Transliteracija i transkripcija kao temeljna ortografijska načela

Strana se vlastita imena u (orto)grafijском sustavu jezika primaoca mogu podvrgavati dvama procesima: transliteraciji i transkripciji.

Transliteracija je proces zamjenjivanja slova jednog pisma slovima drugog pisma, to je "transkripcija koja se ograničava na doslovno prenošenje inozemnog alfabeta, upotrebljavajući ekvivalente pismenih znakova, bez težnje da se prikažu stvarno izgovarani glasovi"³, ali se pritom "ne treba prenositi svako slovo jednoga pisma posebnim slovom drugoga, već je dužna da na temelju strogih pravila utvrdi način pisanja danoga (geografskoga ili osobnoga) imena u uvjetima dane grafije u svrhu točne identifikacije izvornoga i transliteriranoga načina pisanja"⁴. I u Anić-Silićevu *Pravopisnom priručniku* nailazimo na objašnjenja ovih pojmova, pa tako za transliteraciju piše da znači "prenošenje sustava jednih grafema u sustav drugih grafema primjenom specijalnog sustava uvjetnih znakova. Zadaća joj je da utvrdi način pisanja kojim se točno identificira izvorni s transliteriranim načinom pisanja."⁵

Transkripcija je, naprotiv, "opis ili bilježenje izgovora (...); unošenje riječi iz jednog jezika u drugi, pismenima toga jezika, prilagođavajući se pritom izgovoru, te glasovnim promjenama u duhu toga jezika"⁶. *Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike* o transkripciji piše kao o metodi "doslednog beleženja glasova"⁷, ali nakon toga uvodi pojmove fonetske i fonemske transkripcije. Objašnjenje pojma **transkripcija** nudi i *Pravopisni priručnik*:

"Transkripcija ovdje znači prenošenje sustava jednih fonema u sustav drugih fonema primjenom specijalnog sustava uvjetnih znakova. Zadaća joj je da utvrdi način izgovaranja kojim se približno (cilj je: što točnije) ostvaruje izvorni način izgovaranja."⁸

Transliteracija će se, dakako, morati provoditi uvijek kada se latiničkim pismom budu htjela bilježiti imena koja potječu iz jezika koji upotrebljavaju koje nelatiničko pismo. Tek se nakon provedene transliteracije sva ta imena, kao i ona koja potječu iz jezika koji upotrebljavaju latinicu, mogu i transkribirati. Slično čitamo i u *Pravopisnom priručniku*:

"398. Transkripciji se ovdje podvrgavaju jezici koji se služe latiničkim pismom. Da bi se podvrgli transkripciji i jezici koji se služe nelatiničkim pismom, najprije su podvrgnuti transliteraciji u latiničko pismo."⁹

Prije no što se sagleda odnos prema transkripciji stranih vlastitih imena u hrvatskoj pravopisnoj tradiciji, bit će zanimljivo upozoriti na ono što je o transkripciji imena pisao Srđan Janković:

"Gledajući prije svega sa aspekta pisma, a zatim i izvan užih grafijskih okvira, sa šireg jezičkog aspekta, transkribirano ime protivriješno je po sebi: ono kao takvo pripada jednom drugom, tj. svom izvornom jezičkom (i grafijskom) sistemu, ali u isto vrijeme biva prihvatano u upotrebu drugog jezika u svojoj izvornoj formi, zbog nemogućnosti preuzimanja pomoću bilo kakvog drugog postupka prenošenja (na primjer, prevodom, semantičkim kalkom i sl.). U tom novom jezičkom mediju, u koji je izvorno prispjelo, ono stvarno funkcira kao 'strano tijelo', i pored svih nužnih adaptacija fonetsko-fonoloških - na principu najbližeg fonetskog ekvivalenta, i morfoloških - u duhu jezika koji prima, jer mu je tako jedino omogućeno da bude nosilac informacije o svom vlastitom originalitetu, inače neiskazivom na neki drugi način. Čak i kad bismo pretpostavili i najidealnije transkripcijsko rješenje, i ono bi nužno moralo ostati u znaku ove osnovne protivriješnosti (...). Ali, tako je jedino i moguće da ono uopće bude uključeno u tekst drugog jezika. Ispitivanje svih aspekata ove osnovne protivriješnosti predstavlja preduslov za svako ozbiljnije osmišljavanje fenomena transkripcije na teoretskom nivou."¹⁰

Očito je da i Janković, kao što je ranije činio Fran Kurelac, upozorava na poteškoće koje proistječu iz transkribiranja stranih vlastitih imena, međutim, činjenica je da se usprkos tome, pa

3 Simeon, R., 1969, II, str. 631.

4 Isto.

5 Anić, V. - Silić, J., 1986, str. 146.

6 Simeon, R., 1969, II, str. 627-628.

7 Kristal, D., 1988, str. 261.

8 Anić, V. - Silić, J., 1986, str. 146.

9 Isto.

10 Janković, S., 1979, str. 11.

i usprkos hrvatskom pravopisnom uzusu, u pravopisima, već od Boranićeva, redovito javljaju i pravila o transkripciji. Uostalom, činjenica da su ta pravila unesena u pravopise, kao možda i Kurelčevo pisanje o tom problemu, upućuje na to da je u pisanju stranih vlastitih imena bilo kolebanja.

Kako je neosporno da provođenje transkripcije zahtijeva usustavljenost i krajnju dosljednost, trebat će proučiti kada se i kako ona provodi te posebice ona pravopisna pravila koja to određuju.

Strana vlastita imena u našim pravopisima

Boranić je u svom *Pravopisu hrvatskoga ili srpskoga jezika* problematiku pisanja stranih riječi iznio u zasebnom poglavlju *Tuđe riječi*. Kako se na ovom mjestu neće razmatrati načini prihvatanja pa potom i ortografskog prilagođavanja posuđenica, posebna će pozornost biti usmjerena na pravopisna načela u pisanju stranih vlastitih imena. Već su od Boranićeva *Pravopisa*, a i ranije u hrvatskoj pravopisnoj praksi, zamjetna dva pravopisna načela u pisanju stranih vlastitih imena: jedno je ustvari nastavak hrvatskog uzusa, pa i Kurelčeva sagledavanja toga problema:

"Tuđe riječi koje u novije doba primamo iz živih jezika, poglavito **vlastita imena**, pišu se latinicom u svome izvornom liku: *Shakespeare, Rousseau*"¹¹,

a za drugo bismo mogli reći da počiva na fonološkom ortografskom načelu, točnije na ortografskom prilagođavanju stranog imena i to s obzirom na njegov izgovor:

"Pozajmljene **opće imenice** pišu se redovno onako kako se izgovaraju u narodu u kojem su ponikle: *konjak siže*."¹²

Ovo drugo pravopisno načelo ne bi nas ovdje zanimalo da se odmah potom ne uvodi i problem pisanja stranih vlastitih imena našim drugim pismom, ćirilicom:

"U ćirilici se obje vrste riječi pišu po izgovoru (fonetički): *Шекспир, коњак*"¹³

Dakle, pisanje je stranih imena najuže povezano s odabirom pisma jer će o tome ovisiti i dominantno pravopisno načelo po kojem će se ta imena bilježiti. Nadalje, kada se strana imena pišu latinicom i izvornom ortografijom, često se javlja i problem njihova čitanja, pa to zahtijeva i iznalaženje načina njihove "fonetičke transkripcije". Stoga i Boranić navodi načine kako se "tuđi glasovi, ma kako bili prikazani, a ima ih naš jezik, bilježe (...) našim slovima"¹⁴. Zanimljivo je da je u tim pravilima ponuđena ustvari teorija preuzimanja stranih riječi i njihova prilagođavanja jeziku primaocu. Tako se "mjesto tuđih glasova kojih nema u našem jeziku uzimaju najbliži naši glasovi"¹⁵ (Thames - Temza, Wales - Vels, Goethe - Gete, München - Minhen itd.), a od udvojenih se grafema piše samo jedan (Attikē - Atika). Nadalje, slijedeći fonološko pravopisno načelo u pismu će biti iskazivana i jednačenja suglasnika po zvučnosti (Pelasgoi - Pelazgi, Washington - Vošinkton¹⁶, Röntgen - Rendgen i sl.). Kako je Boranić želio sustavno prikazati načine preuzimanja stranih riječi, štoviše ponuditi i teoriju njihova prilagođavanja jeziku u koji ulaze, svojim je pravilima rješavao i one probleme adaptacije takvih riječi koji nisu isključivo ortografske prirode (npr. završne konsonantske skupine i sekundarno a). Dakako da je i to dokaz nepostojanja potrebnih jezičnih priručnika, pa stoga i nesustavnosti u pristupanju problemu unošenja stranih riječi.

Nemoguće je ipak ne zamijetiti da su pravila transkripcije stranih imena nedostatna te da često nedovoljno precizno određuju ortografski oblik transkribiranog imena. Svode se, uglavnom, na dva već ranije istaknuta načela: tuđi se fonemi koji imaju odgovarajuće zamjene u našem jeziku njima i zamjenjuju, dok se oni kojih nema u našem jeziku zamjenjuju najslabijim fonemima iz našeg fonološkog sustava. O načinu kako će se tako prilagođeno ime bilježiti, dakle o njegovu ortografskom liku, može se zaključiti tek iz ponuđenih primjera.

11 Boranić, D., 1930, str. 49.

12 Isto.

13 Isto.

14 Boranić, D., 1930, str. 50.

15 Boranić, D., 1930, str. 51.

16 U ovom je primjeru danas prevladao izgovor (i transkripcija) izveden na temelju ortografije modela - Vašinkton. "Formiranje fonološkog oblika posuđenice na osnovi ortografije modela javlja se u jezicima koji imaju fonološki pravopis po kojem svaki ortografski element riječi (tj. svaki grafem) ima svoj stalni izgovor, na primjer u hrvatskom (...). Ako se, dakle, adaptacija modela vrši na osnovi njegove ortografije, tada će fonološki oblik posuđenice u mnogim slučajevima znatno odstupati od izgovora modela; upravo onoliko koliko se engleska ortografija razlikuje od izgovora." Filipović, R., 1986, str. 69.

Slijede pravila o morfološkom prilagođavanju stranih imena, o deklinacijskim tipovima i načinima dodavanja padežnih nastavaka i transkribiranim i netranskribiranim stranim imenima.

Ranijim se izdanjima Boranićeva *Pravopisa* zacijelo može prigovoriti zbog poprilične nesustavnosti u iznošenju pravila o bilježenju stranih riječi. Izmiješana su tako pravila o pisanju stranih vlastitih imena i općih imenica stranog podrijetla, zatim imenica iz klasičnih jezika i onih iz živih stranih jezika. Nije provedena ni dosljedna razdioba imena s obzirom na jezike iz kojih potječu, ali se navode primjeri imena iz talijanskog, francuskog, engleskog, njemačkog, ruskog, poljskog, češkog i bugarskog jezika. U kasnijim su izdanjima pravila ponešto organiziranija (*Tuđe riječi, iz živih jezika, Opće imenice, Vlastite imenice, Iz klasičnih jezika*), ali se ni u čemu ne odstupa od prvotnog načela:

"Vlastite imenice zadržavaju oblik, koji imaju u jeziku, iz kojega su uzete (...).

U ćirilici se tuđe vlastite imenice pišu po izgovoru: . - I u latinici se, prema potrebi, pri prvom navođenju tuđih vlastitih imenica u zgradi dodaje njihov izgovor *Shaw (Šo), Baudelaire (Bodler)*."¹⁷

Zanimljivo će sada biti proučiti što novo u pisanju stranih vlastitih imena donosi novosadski *Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika* (cjelina *Pisanje tuđih riječi s poglavljima Riječi iz klasičnih jezika, Riječi iz živih stranih jezika i Riječi iz slavenskih jezika*). Ograničit ćemo se opet samo na strana vlastita imena. Za riječi iz klasičnih jezika, pa i za vlastita imena iz tih jezika vrijedi sljedeće pravilo:

"154. - Riječi pozajmljene iz **grčkoga** i **latinskoga** jezika naročito su česte u naučnoj literaturi, a osobito u terminologiji. One su se već odavno kod nas odomaćile, pa se upotrebljavaju kao naše riječi i pišu se prema izgovoru. (...)"¹⁸

Slijede potom pravila o fonološkoj i morfološkoj adaptaciji grčkih i latinskih riječi i imena, a budući da su i vlastita imena iz tih jezika davno prihvaćena i adaptirana, pišu se transkribirano.

U pisanju stranih vlastitih imena i nadalje su prisutna dva temeljna načela: ona se pišu ili izvorno ili transkribirano. Međutim, ponešto je promijenjen odnos prema tim načinima pisanja - sada se transkribirano ime ravnopravno javlja i u latiničkom pismu:

"166. - U našem jeziku tuđa se imena i prezimena pišu dvojako: izvorno (mahom u latinici) i fonetski (mahom u ćirilici). Ostavlja se slobodna upotreba jednog i drugog načina pisanja, samo - ako je riječ manje poznata - treba uz fonetski izgovor prvi put u zagradi dodati izvorno pisanje, a ako se ona izvorno piše, treba joj u zgradi navesti fonetski izgovor. U naučnim djelima, u udžbenicima srednjih i viših škola i u sličnim knjigama kada se pišu ćirilicom obavezno je na prvom mjestu za takve riječi davati i izvorno pisanje, a kada se pišu latinicom, obavezno je izvorno pisanje s dodatom oznakom izgovora u zagradi pri prvom navođenju."¹⁹

Pravila koja slijede određuju kako se strana vlastita imena pišu izvorno a kako se transkribiraju te napose kako se uključuju u naše paradigmatičke tipove i tvorbene uzorke.

Posebno je naglašeno da se imena, piše li se ćirilicom, redovito transkribiraju, dok se u latiničkom pismu mogu javljati samo transliterirana bez obzira na pismo iz kojeg se prenose. Ipak se može zamijetiti da su u novosadskom pravopisu po prvi put transkripcija i transliteracija gotovo izjednačene i to ponajprije zbog potreba ćirilice.

Pravila o deklinaciji stranih imena određuju kako se na stranu imensku osnovu dodaju naši padežni nastavci. Treba spomenuti da se u imena čija imenska osnova završava na -i ili y između osnove i nastavka piše j i to i kada se pišu transkribirano i kada se pišu izvorno. Slično se pravilo, uostalom, moglo pročitati i u Boranića.²⁰

Nemoguće je ne primijetiti da i u ovom *Pravopisu* među pravilima o upotrebi stranih imena postoje i ona koja svojom neodređenošću ili dopuštanjem dvostrukih rješenja mogu zbunjivati, naprimjer:

"Ženska imena koja se svršavaju na suglasnik ostaju ili nepromijenjena ili se vladaju kao da se svršavaju na -a: *Manon*, gen. *Manon* ili *Manone*, pridj. *Manonin*; *Carmen* - dat. *Carmen* ili *Carmeni*, pridj. *Carmenin*; *Nives* - dat. *Nives* ili *Nivesi*, pridj. *Nivesin*."²¹

Teško je, naime, dokučiti razloge zbog kojih se *Pravopis* upuštao u rješavanje pitanja koja i nisu pravopisna nego morfološka i zašto u tome nije bio jasniji i određeniji.

Za pisanje pridjeva i imenica izvedenih od vlastitih imena vrijedi sljedeće:

17 Boranić, D., 1951, str. 35.

18 *Pravopis*, 1960, str. 134.

19 *Pravopis*, 1960, str. 148.

20 *Usp. Boranić, D.*, 1930, str. 53.

21 *Pravopis*, 1960, str. 151.

*Ako pridjevi i imenice izvedene od vlastitih imena imaju opće značenje, pišu se malim početnim slovom i fonetski (onako kako se izgovaraju), ispor. *šekspirski teatar* i *Shakespeare*, *volterovska* zajedljivost i *Voltaire*, *bodlerovski* stih i *Baudelaire*, *botičelovski* potez i *Botticelli*, *makijavelizam* i *Machiavelli*, u vrijeme *jozefinizma* i *Josip (Jozef) II*, ali *Minhenski sajam* i *Münchenski sajam* (...), *Lajpciški sajam uzoraka* i *Leipziški sajam uzoraka* (...), jer se radi o određenom sajmu koji se održava jedanput godišnje, tako da su to prisvojni, a ne opći pridjevi.²²

Pravila o transkripciji vlastitih imena iz živih stranih jezika ustvari su pravila o izgovoru takvih imena, ali svega iz nekoliko jezika (iz francuskog, talijanskog, engleskog, njemačkog, mađarskog i španjolskog), te se na temelju izgovora zaključuje i o načinu transkribiranja tih imena.

I imena koja dolaze iz slavenskih jezika mogu se pisati na dva načina: izvorno ili transkribirano. Imena koja dolaze iz jezika koji rabe ćiriličko pismo (iz ruskog, bugarskog, makedonskog ili ukrajinskog) uglavnom se i transliteriraju i transkribiraju, ali se mogu javiti i u netranskribiranom obliku. Osim ovih pravila postoje i ona o transkripciji imena iz drugih slavenskih jezika koji upotrebljavaju latinicu (iz poljskog, češkog i slovačkog), dok pravila o izvornom pisanju tih imena i njihovih deklinacijskih oblika gotovo da i ne postoje - sve što je rečeno o tom problemu sadržano je u uvodnoj napomeni:

*Vlastita imena iz slavenskih jezika s ćiriličkim azbukama u naš jezik prenosimo pretežno po izgovoru (*Fjodor*, npr., prema ruskome **Фёдор**), a imena iz slavenskih jezika koji se služe latinicom prenose se u naš jezik manje ili više kao i imena iz drugih živih jezika, tj. ili izvorno ili prema izgovoru. Pri izvornom preuzimanju imena iz takvih slavenskih jezika zadržavamo njihovu ortografiju, npr. *Josef Dobrovský*, *Antonín Dvořák*, *Tadeusz Stanisław Grabowski*, *Adam Mickiewicz*, *Karlovy Vary*, *Łódź*, *Wrocław*, *Podkoren*, *Smoleč*, *Piešťany*, *Ondrej Sládkovič* i dr. Od toga, dakako, treba razlikovati pisanje odomaćenih imena, kao što su *Prag*, *Varšava*, *Poznanj*, *Laba*, *Ogra* i sl.²³

Ostaje sada da se vidi kakav je odnos prema stranim vlastitim imenima propisan Anić-Silićevim *Pravopisnim priručnikom*, u kakvu je odnosu ta norma s ranijom pravopisnom praksom te kako su organizirana pravila kojima je ona propisana. Ta je problematika razrađena u četirima većim cjelinama: *Transkripcija i transliteracija stranih vlastitih imena*, *Strana imena ljudi*, *Strana imena naseljenih mjesta* te *Imena kontinenta, zemalja, otoka, poluotoka i druga geografska imena*.

U prvom su dijelu, *Transkripcija i transliteracija stranih vlastitih imena*, ponajprije razjašnjeni pojmovi *transkripcija* i *transliteracija*, a zatim je objašnjeno kako će se transkripcija provoditi - za doista impresivan broj jezika (albanski, arapski, bugarski, češki, danski, engleski, finski, francuski, hindski, japanski, kineski, latinski, makedonski, mađarski, nizozemski, norveški, novogrčki, njemački, poljski, portugalski, rumunjski, ruski, slovački, slovenski, starogrčki, svahili, španjolski, švedski, talijanski i turski) pokazano je kako se transkribiraju imena koja iz njih potječu, odnosno koji fonemi podliježu transkripciji, a koji ne.

Bit će sada zanimljivo pogledati koja su, prema *Priručniku*, dominantna pravopisna načela u pisanju stranih vlastitih imena. Kreće se od konstatacije o postojanju više pisama kojima se služe jezici iz kojih preuzimamo vlastita imena te o dvama pismima kojima se ta imena mogu bilježiti u hrvatskom jeziku. Odmah se može uočiti da *Pravopisni priručnik* uspostavlja čvršću vezu s hrvatskom pravopisnom tradicijom:

a) Ako strana imena ljudi dolaze iz jezika koji se služe latiničkim pismom, pišu se načelno onako kako se pišu u jezicima iz kojih dolaze (...).

b) Ako strana imena ljudi dolaze iz jezika koji se služe ćiriličkim ili kakvim pismom koje nije

22 Pravopis, 1960, str. 152.

23 Pravopis, 1960, str. 159.

ni latiničko ni ćiriličko, pišu se prema odgovarajućim transkripcijsko-transliteracijskim pravilima (...).

c) Po potrebi se i jedna i druga imena, i imena iz pravila a) i imena iz pravila b), mogu pisati prilagođena odgovarajućim transkripcijskim pravilima (...).²⁴

Lako se sada može uspostaviti veza s hrvatskim pravopisnim uzusom prije pojave pravopisa, pa potom i s normom utvrđenom u Boranićevu *Pravopisu* (transkribiran se oblik "fonetička transkripcija", javlja uz izvorno pisano ime jedino "kad bi mogla nastati i najmanja sumnja o pravilnom izgovoru koje tuđe riječi").²⁵ Kako su prethodno dana pravila o transkribiranju imena iz pojedinih jezika, ovo je poglavlje oslobođeno od propisivanja posebnih pravila kako se transkripcija provodi. Osim toga, pravila o transkripciji okupljena na jednom mjestu, što nije bio slučaj s ranijim pravopisima, olakšavaju sustavnost i dosljednost u transkribiranju stranih imena.

Sljedeća se pravila odnose na pisanje pridjeva napravljenih od stranih vlastitih imena, i to onih tvorenih nastavcima *-ov/-ev, -in* te nastavcima *-ski, -ovski/-evski, -ljanski, -inski*. Norma propisana *Pravopisnim priručnikom* ne odstupa od ranijeg pravopisnog uzusa. Pridjevci na *-ov/-ev* i *-in* redovito se pišu onako "kako se pišu i imena od kojih su napravljeni"²⁶, dakle, piše se Abbagnanov, Appendiniev, Baudelaireov, D'Annunziov, Esterhazyev, Goetheov, O'Neillov, Sainte-Beuveov, Tolstojev i sl., dok se pridjevci na *-ski, -ovski/-evski, -ljanski* i *-inski* pišu "prema odgovarajućim transkripcijskim pravilima, s time da se i u njima između osnove koja završava na *i* te sufikasa *-ovski* i *-inski* umeće *j*"²⁷. Slovo se *j* redovito umeće između imenske osnove na *-i* i padežnih ili tvorbenih nastavaka samo onda kada se imena pišu transkribirano, ali, za razliku od norme propisane ranijim pravopisima, ako se imenska osnova piše izvorno, *j* se ne piše. U transkribiranih će imena, dakle, morfemska granica imati fuzijski, a u netranskribiranih dosljedno aglutinacijski karakter. Na taj je način zapravo omogućeno sustavnije pisanje netranskribiranih stranih vlastitih imena, njihovih padežnih oblika te pridjeva od njih tvorenih. Pritom treba istaći dvoje: vlastita imena nisu činjenice jezika, pa se samim time mogu i suprotstavljati zakonima jezika, a fonijsku fuziju ne mora nužno pratiti i grafijska fuzija. Tek ako se prihvate ove pretpostavke, otvoren je put jednostavnijem rješavanju tog pravopisnog problema. Dosljednim, pak, provođenjem grafijske aglutinacije olakšava se ustanovljavanje osnovnih oblika stranih vlastitih imena, napose onih nepoznatih za koje možda ne bismo znali ulazi li ili ne *j* u njihovu osnovu. Spomenimo još da se na morfemskim granicama grafijskoaglutinacijskog karaktera ostvaruje morfonološko pravopisno načelo. Nadalje, strana se imena uklapaju u pojedine deklinacijske tipove i to s obzirom na završetke svojih osnova, izgovor te jezike iz kojih potječu.

Što je rečeno za strana imena ljudi uglavnom vrijedi i za strana imena naseljenih mjesta. Etnici i ktetici tvoreni od stranih imena mjesta pišu se transkribirano.

Nasuprot tome "imena kontinenata, zemalja, otoka, poluotoka i druga geografska imena pišu se načelno transkribirano: *Evropa, Azija, Sjeverna Amerika, Južna Amerika, Afrika, Australija, Francuska, Italija, Grendland, Sinaj, Šuf, Himalaja* itd."²⁸

Inače, o pisanju imena stranih naseljenih mjesta bilo je riječi i u ranijim pravopisima. U Boranića tako čitamo sljedeću bilješku:

24 Anić, V. - Silić, J., 1986, str. 174.

25 Iako ovo ne iznenađuje, bit će zanimljivo upozoriti na to kakav je odnos prema transkripciji bio propisan u Hrvatskom pravopisu iz 1971. godine: "Po općem pravilu tuđa se vlastita imena pišu onako kako se pišu u jeziku iz kojeg potječu; kažemo da se tuđa vlastita imena transliteriraju. To se pravilo može jednoznačno primijeniti samo onda kad je riječ o jezicima koji se služe latinicom. Pri prenošenju vlastitih imena iz jezika s ćiriličkim pismom moramo ćirilička slova prilagoditi slovima hrvatske latinice. Vlastita imena iz jezika koji se služi raznim drugim sustavima pismena najčešće primamo posredno, preko jezika koji su ih prilagodili svom latiničkom načinu pisanja. Ako ih primamo neposredno, obično ih ili prenosimo fonetski ili ih pišemo u latiničkom obliku onako kako se za službene potrebe transkribiraju u jeziku iz kojega ta imena potječu." (Babić, S. - Finka, B. - Moguš, M., 1971, str. 72) Dominantno je, dakle, načelo izvornoga, netranskribiranog, pisanja stranih imena, a što se tiče transkripcije teško je povjerovati da bi takav pristup imenima iz jezika koji rabe različita nelatinička pisma mogao uroditi njihovom ujednačenom i usustavljenom transkripcijom.

26 Anić, V. - Silić, J., 1986, str. 175.

27 Anić, V. - Silić, J., 1986, str. 176.

28 Anić, V. - Silić, J., 1986, str. 180.

"Ne valja pisati *Monakov* mj. *München*, *Dražđani* mj. *Dresden*..., ali pišemo *Lavov*, *Prag*, *Varšava*, *Beč*, *Napulj*, *Rim*, *Lisabon*, *Pariz*, *Skotska*..., jer ih je naš narod već odavno posvojio u tom obliku."²⁹

Slična su rješenja propisana i novosadskim pravopisom, kojemu je također dominantan kriterij prilagođenosti poznatijeg stranog geografskog imena, a, po primjerima koje navodi, očito je da mu je Boranić bio i uzorom:

"Nema sumnje da treba izbjegavati upotrebu ne samo drugih stranih riječi nego i stranih imena kad god je to moguće. Zato je bolje strana geografska i druga imena koja su čestom upotrebom odomaćena u našem književnom jeziku upotrebljavati u onom obliku u kojem se od starine kod nas pišu, a ne vraćati ih na izvorni, tuđi oblik.³⁰ Tako se npr. piše *Beč*, a ne *Wien*; *Budimpešta* a ne *Budapest* ili *Budapešt*; *Pariz*, a ne *Paris*; *Rim*, a ne *Roma*; *Napulj*, a ne *Napoli*; *Solun*, a ne *Thessaloniki*; (...). No ne treba u tome ići predaleko pa u ponašenom obliku upotrebljavati imena koja se odavna više tako ne govore i ne pišu. Zato treba pisati *Leipzig* (a ne *Lipsko*), *München* (a ne *Monakov*), *Dresden* (a ne *Dražđani*), *Ancona* (a ne *Jakin*) itd. Za Veneciju upotrebljavaju se dva naziva: *Mleci* (gen. *Mletaka*) i *Venecija*."³¹

Ista će načela biti primjenjivana i u slavenskim geografskim imenima:

"Neka poznata slavenska geografska imena, zato što su već prilagođena našem jeziku, pišu se u oblicima koji se prilično razlikuju od originala. Takva su imena npr. *Petrograd* (ovako se taj grad kod nas zvao i u vrijeme kad su ga Rusi zvali Санкт-Петербург ili kraće Петербург, danas *Lenjingrad*), *Pripet* (rus. i ukr. ПРИП'ЯТ'), *Kazan* (pored *Kazanj* rus. КАЗАНЬ), *Lavov* (ukr. ЛЬВІВ, gen. Левова), *Skoplje*, *Bitolj* (prema maked. Скопје Битола), *Prag* (prema njemačkom, mjesto Praha ili Praga prema češkom *Praha*). Ta će se imena pisati kao i dosad, dok će se ona čiji način prenošenja u naš jezik nije bio ranije utvrđen i odomaćen pisati prema današnjem izgovoru u pojedinim slavenskim jezicima."³²

Na tragu je odrednica iz naših pravopisa bio i Srđan Janković kad je uočio i istakao sljedeće:

"Kod geografskih naziva razlikujemo jasno dva sloja. Prvi predstavlja veoma poznata i često upotrebljavana imena 'koja imaju vjekovnu tradiciju u jeziku i u pismu' (...) i koja se isključivo oslanjaju na tu svoju tradicionalno učvršćenu formu bez obzira na to koliko je ona udaljena od originala (up. na primjer *Beč* - *Wien*, *Rim* - *Roma*, *Kairo* - *Al-Qâhira*, *Teheran* - *Tehran*, i sl.).

Tradicionalno usvojenim formama možemo pribrojati i one višečlane nazive koji predstavljaju potpuni prevod (*Rt Dobre Nade*) ili djelimični (*Novi Zeland*).

Drugi sloj sačinjavaju malo poznati nazivi, koji se pojavljuju u specijalnoj literaturi, ali i u štampi, iako u manjoj mjeri. Pitanje njihove transkripcije je zaista aktualno jer bi neadekvatna rješenja bila opterećenje za sva kasnija prenošenja, što svakako dovodi do većih sistemskih teškoća."³³

Očito je, dakle, da je - izuzmu li se ona strana geografska imena koja imaju posebne oblike, fonološki, morfološki pa i ortografski prilagođene hrvatskom jeziku, oblike koji su često vrlo udaljeni od originalnih, katkad i drugog podrijetla - pristup stranim geografskim imenima bio u hrvatskoj pravopisnoj tradiciji isti kao i onaj svim ostalim stranim vlastitim imenima - strana se geografska imena načelno pišu onako kako se pišu u jezicima iz kojih dolaze, jer:

"Sve što je rečeno za imena ljudi vrijedi, više-manje, i za imena naseljenih mjesta. Ona podliježu istim pravilima kojima podliježu strana imena ljudi (...).

Dekliniraju se također kao imena ljudi (istim pravilima podliježu) (...)."³⁴

Sagledavajući pravopisna pravila kojima se u našim pravopisima propisuje pisanje stranih vlastitih imena, iako uočavamo da su sva ta pravila ustvari na tragu dvaju osnovnih načela: strana se imena mogu pisati izvorno, dakle onako kako ih bilježe njihovi nosioci u jezicima iz kojih ta imena potječu, ili se mogu pisati transkribirano, sljedeći izgovor u jeziku primaocu. (Prvi je način, izvorno pisanje stranih imena, jednostavniji za pisanje, a drugi, transkribirano pisanje, za izgovor.) Uočeno je, ipak, da u hrvatskom pravopisnom uzusu prevladava prvo načelo - izvorno pisanje

29 Boranić, D., 1951, str.35.

30 Nemoguće je ne primijetiti da se novosadski pravopis ovdje upušta u rješavanje problema koji ne ulaze u njegovu kompetenciju - nalme, pravopis treba propisivati kako se pišu strana imena, pa tako i strana vlastita imena, ali odnos prema stranim riječima zasigurno nije problem koji bi on tražio rješavati.

31 Pravopis, 1960, str. 149.

32 Pravopis, 1960, str. 168.

33 Janković, S., 1979, str. 15.

34 Anić, V. - Silić, J., 1986, str. 179.

stranih vlastitih imena, a njihov se transkribiran oblik može javiti samo sporadično, najčešće uz prvo navođenje nepoznata stranog imena, a da bi se ukazalo na njegov izgovor, te onda kada takvo pisanje zahtijeva karakter i namjena teksta. Zato, ali i zbog transkribiranih imenskih osnova u pisanju pridjeva na **-ski**, **-ovski/-evski**, **-ljanski** i **-lnski**, u pravopisima su dana i osnovna pravila transkripcije tih imena s obzirom na jezike iz kojih potječu.

LITERATURA

1. Anić, Vladimir - Silić, Josip, *Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Sveučilišna naklada "Liber"/Školska knjiga, Zagreb 1986.
2. Babić, Stjepan - Finka, Božidar - Moguš, Milan, *Hrvatski pravopis* (Samo za internu upotrebu), Školska knjiga, Zagreb 1971.
3. Boranić, Dragutin, *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb ⁵1930, ⁹1947, ¹⁰1951.
4. Broz, Ivan, *Hrvatski pravopis*, Zagreb, ²1893.
5. Filipović, Rudolf, *Kontakti jezika u teoriji i praksi*, Školska knjiga, Zagreb 1971.
6. Filipović, Rudolf, *Teorija jezika u kontaktu*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti/Školska knjiga, Zagreb 1986.
7. Janković, Srđan, *Transkripcija - problem teoretskog pristupa*, Radovi VI, Pravopisne teme III (Transkripcija i adaptacija stranih imena), Institut za jezik i književnost u Sarajevu, Sarajevo 1979, str. 11-32.
8. Kristal, Dejvid (Crystal, David), *Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike*, Nolit, Beograd 1988.
9. Kurelac, Fran, *Fluminensia*, Zagreb 1862.
10. *Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika* (izradila Pravopisna komisija), Matica hrvatska/Matica srpska, Zagreb/Novi Sad 1960.
11. Simeon, Rikard, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, I (A-O), II (P-Ž), Matica hrvatska, Zagreb 1969.

Zusammenfassung

Lada Badurina
Fremde Eigennamen als orthographisches Problem

In der Schreibung fremder Eigennamen kann über zwei Grundsätze in allen kroatischen Rechtschreibungswörterbüchern gesprochen werden. Fremde Eigennamen können orthographische Tradition der Sprache, aus der sie stammen, berücksichtigend ursprünglich, transliteriert (nichttranskribiert) geschrieben werden, oder transkribiert die ursprüngliche Aussprache folgend. Im Artikel wird gezeigt in welcher Beziehung diese zwei Grundsätze in kroatischen Wörterbüchern stehn.